# TILSHUNOSLIK FANINING FANLAR TIZIMIDAGI O‘RNI VA UNING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI

**Abdukabirova Hilola Xayrulla qizi**
Andijon davlat chet tillar institute
Xorijiy filologiya va turizm fakulteti 1-bosqich talabasi
E-mail: abdukabirovahilola@gmail.com

**Annotatsiya.** Mazkur maqola tilshunoslikning zamonaviy fanlar tizimidagi o‘rnini aniqlash hamda uning boshqa bilim sohalari bilan aloqalarini tizimlashtirishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda tilshunoslik gumanitar, ijtimoiy va tabiiy-aniq fanlar chorrahasida joylashgan integrativ fan sifatida talqin etiladi. Muallif falsafa, mantiq, tarix, adabiyotshunoslik, psixologiya, pedagogika, sotsiologiya, biologiya va informatika bilan aloqalarni chegaradosh yo‘nalishlar (psixolingvistika, sotsiolingvistika, neyrolingvistika, kompyuter lingvistikasi) misolida ochib berib, fanlararo aloqani baholash mezonlarini taklif etadi. Olingan natijalar tilshunoslikning fanlar tizimidagi o‘rnini aniqlash, o‘quv rejalarini takomillashtirish hamda o‘zbek tili uchun til texnologiyalarini rivojlantirishda qo‘llanilishi mumkin.

**Kalit so‘zlar:** tilshunoslik, fanlar tizimi, fanlararo aloqa, integrativ fan, psixolingvistika, sotsiolingvistika, neyrolingvistika, kompyuter lingvistikasi, o‘zbek tili.

**Аннотация.** Данная статья посвящена определению места языкознания в системе современных наук и систематизации его связей с другими областями знания. В исследовании языкознание трактуется как интегративная наука, расположенная на стыке гуманитарных, социальных и естественно-точных дисциплин. Автор раскрывает связи с философией, логикой, историей, литературоведением, психологией, педагогикой, социологией, биологией и информатикой на примере пограничных направлений (психолингвистика, социолингвистика, нейролингвистика, компьютерная лингвистика) и предлагает критерии оценки междисциплинарной связи. Полученные результаты могут быть использованы при определении места языкознания в системе наук, совершенствовании учебных планов и развитии языковых технологий для узбекского языка.

**Ключевые слова:** языкознание, система наук, междисциплинарная связь, интегративная наука, психолингвистика, социолингвистика, нейролингвистика, компьютерная лингвистика, узбекский язык.

**Abstract.** This article is devoted to determining the place of linguistics in the system of modern sciences and to systematizing its relations with other fields of knowledge. In this study, linguistics is interpreted as an integrative discipline located at the crossroads of the humanities, the social sciences and the natural-exact sciences. The author describes its links with philosophy, logic, history, literary studies, psychology, pedagogy, sociology, biology and computer science through interdisciplinary branches (psycholinguistics, sociolinguistics, neurolinguistics, computational linguistics) and proposes criteria for assessing interdisciplinary connections. The results obtained can be used to define the place of linguistics among the sciences, to improve curricula and to develop language technologies for the Uzbek language.

**Keywords:** linguistics, system of sciences, interdisciplinary connection, integrative discipline, psycholinguistics, sociolinguistics, neurolinguistics, computational linguistics, Uzbek language.

**Kirish.** Til insoniyat tarixidagi eng qadimiy va eng murakkab ijtimoiy hodisalardan biri bo‘lib, fikrni shakllantirish, uzatish va avlodlarga yetkazish vositasi sifatida deyarli barcha fan sohalariga xizmat qiladi. Ethnologue ma’lumotlariga ko‘ra, bugungi dunyoda yetti mingdan ortiq til mavjud. Tilshunoslik



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ana shu tillarning tuzilishi, taraqqiyoti, vazifalari va qo‘llanish qonuniyatlarini o‘rganuvchi fan hisoblanadi.

Hozirgi ilm-fan tobora fanlararo yo‘nalishda rivojlanmoqda. Til esa har bir fan uchun ham o‘rganish obyekti, ham bilimni ifodalash va saqlash vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli tilshunoslikning boshqa fanlar orasidagi o‘rnini aniqlash nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega: bu masala fanning predmetini to‘g‘ri belgilash, oliy ta’lim o‘quv rejalarini tuzish va tadqiqot yo‘nalishlarini rejalashtirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Tilshunoslikni biror aniq fanlar guruhiga kiritish bo‘yicha yagona fikr mavjud emas. Ayrim olimlar uni gumanitar fanlar qatoriga, boshqalari ijtimoiy fanlarga kiritadi, yana bir qismi esa tilning tizimli tuzilishi sababli uni aniq fanlarga yaqin deb hisoblaydi. Biroq mazkur qarashlarning har biri tilning faqat bir qirrasiga tayanadi. Tadqiqotning maqsadi tilshunoslikning fanlar tizimidagi o‘rnini asoslash va uning boshqa fanlar bilan aloqasini tizimli tavsiflashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: tilshunoslikning predmeti va rivojlanish bosqichlarini ko‘rib chiqish; fanlararo aloqani baholash mezonlarini aniqlash; har bir qo‘shni fan bilan aloqani chegaradosh yo‘nalishlar misolida tahlil qilish; olingan natijalarni umumlashtirib, takliflar ishlab chiqish.

**Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili.** Tilshunoslikning fanlar tizimidagi o‘rni haqidagi qarashlar uning shakllanish tarixi bilan chambarchas bog‘liq. Turkiy tilshunoslikda Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” asari turkiy qabilalar lahjalarini taqqoslash, tovush farqlarini qayd etish va leksik materialni tizimlashtirishda ilk namuna hisoblanadi. Alisher Navoiy “Muhokamat ul-lug‘atayn” asarida turkiy va fors tillarini o‘zaro qiyoslab, turkiy tilning ifoda imkoniyatlarini asoslab bergan. Bu ikki manba tilshunoslikning qiyosiy yo‘nalishi turkiy tillar tarixida juda erta paydo bo‘lganini ko‘rsatadi.

Tilshunoslikni mustaqil fan sifatida shakllantirishda V. fon Gumboldt va F. de Sössyur alohida o‘rin tutadi. Gumboldtning fikricha, til tayyor mahsulot emas, balki doimiy faoliyat bo‘lib, u xalqning ma’naviy kuchi bilan uzviy bog‘liq. Sössyur esa tilni belgilar tizimi sifatida talqin qildi, til va nutqni farqladi hamda tilshunoslikni belgilar haqidagi umumiy fan, ya’ni semiologiyaning bir qismi deb ko‘rish mumkinligini ta’kidladi. Aynan shu qarash tilshunoslikning boshqa gumanitar va ijtimoiy fanlar bilan umumiy metodologik asosini ko‘rsatib berdi.

Til va tafakkur, til va madaniyat munosabati E. Sepir va B. Uorf asarlarida chuqur tahlil qilingan. Sepir tilni ijtimoiy meros sifatida o‘tgan madaniy hodisa deb qaragan bo‘lsa, Uorf lingvistik nisbiylik gipotezasini ilgari surdi: unga ko‘ra, kishining dunyoni idrok etishi ona tilining kategoriyalari bilan bog‘liq. Gipotezaning kuchli varianti hozirda ko‘pchilik tomonidan qabul qilinmaydi, biroq uning yumshoq varianti keyingi tadqiqotlarda qisman tasdiq topgan. B. Berlin va P. Kayning rang atamalari bo‘yicha tadqiqoti turli tillarda ranglarning nomlanishida umumiy qonuniyatlar bor-yo‘qligini aniqlashga qaratilgan edi. N. Xomskiy esa insonda til qobiliyati tug‘ma bo‘ladi, degan g‘oyani ilgari surib, tilshunoslik va kognitiv psixologiya o‘rtasidagi aloqani yangi bosqichga olib chiqdi.

Adabiyotshunoslik bilan aloqa R. Yakobsonning nutq vazifalari haqidagi nazariyasida yorqin ko‘rinadi: u nutqning poetik vazifasini ajratib, e’tibor xabarning shakliga qaratilishini ko‘rsatgan. Dj. Lakoff va M. Jonsonning konseptual metafora nazariyasiga ko‘ra, metafora faqat badiiy bezak emas, balki tafakkurning umumiy mexanizmidir. Sotsiologiya bilan aloqa V. Labov tadqiqotlarida namoyon bo‘lgan: u tilning ijtimoiy qatlamlarga qarab farqlanishini o‘lchash mumkin ekanini ko‘rsatdi. U. Vaynrayx til aloqalari va interferensiya masalasini tahlil qildi, Dj. Ostin esa nutq akti nazariyasi bilan pragmatikaga asos soldi.

Texnologik yo‘nalishda D. Jurafski va Dj. Martinning “Speech and Language Processing” darsligi kompyuter lingvistikasining nazariy va amaliy asoslarini tizimli bayon etgan asosiy manbalardan biri hisoblanadi. M. Kraussning maqolasi esa tillarning yo‘qolish xavfi masalasiga e’tiborni qaratdi.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Lingvokulturologiya bo‘yicha V.A. Maslovaning o‘quv qo‘llanmasi til va madaniyat aloqasini yaxlit yo‘nalish sifatida tizimlashtirgan. Tilshunoslikka kirish bo‘yicha A.A. Reformatskiy darsligi va V.N. Yarseva tahriri ostidagi “Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar” tilshunoslikning boshqa fanlar bilan chegaradosh sohalarini ko‘rsatuvchi muhim ma’lumotnomalardir. O‘zbek tilida esa A. Hojiyevning tilshunoslik terminlari lug‘ati asosiy tushunchalarni izohlab beradi.

Mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tilshunoslikning qo‘shni fanlar bilan aloqasi asosan alohida yo‘nalishlar doirasida (psixolingvistika, sotsiolingvistika, kompyuter lingvistikasi va boshqalar) o‘rganilgan. Shu aloqalarni yagona tizim sifatida umumlashtirib, ularni baholash mezonlari asosida ko‘rib chiqish masalasi esa o‘zbek tilshunosligida yetarlicha yoritilmagan. Mazkur maqola ana shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Tadqiqotda tarixiy-tavsifiy, qiyosiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi. Tarixiy-tavsifiy usul tilshunoslikning shakllanish bosqichlarini ko‘rib chiqishda, qiyosiy usul turli fanlar bilan aloqani solishtirishda, tizimli tahlil esa aloqalarni yagona tizim sifatida umumlashtirishda qo‘llandi. Fanlararo aloqaning mustahkamligini baholash uchun to‘rtta mezon belgilandi: (1) umumiy obyektning mavjudligi (ikkala fan til hodisasini yoki unga bog‘liq jarayonni o‘rganadimi); (2) usul va g‘oyalar almashinuvi (bir fan boshqa fandan tadqiqot usulini oladimi yoki unga nazariy asos beradimi); (3) chegaradosh yo‘nalishning shakllanganligi (mustaqil nom, dastur va tadqiqot an’anasiga ega soha mavjudmi); (4) amaliy natijaning mavjudligi (aloqa real faoliyat sohasida qo‘llanilayotganmi). Tahlil materiali sifatida yuqorida nomi keltirilgan nazariy manbalar hamda o‘zbek tilidan olingan misollar xizmat qildi.

**Tahlil va natijalar.** Tilshunoslik o‘z predmeti va usullari jihatidan bir necha bo‘limdan iborat: fonetika nutq tovushlarini, leksikologiya so‘zlar boyligini, grammatika so‘zlarning o‘zgarishi va birikish qoidalarini, stilistika esa tilning uslublarini o‘rganadi. Shuningdek, umumiy tilshunoslik barcha tillarga xos qonuniyatlarni qidirsa, xususiy tilshunoslik alohida tilni, masalan o‘zbek tilini tadqiq qiladi. XX asr davomida strukturalizm, generativ, funksional va kognitiv yo‘nalishlar shakllandi. Masalan, Praga maktabi vakillari tovushni ma’no ajratishga xizmat qiladigan birlik, ya’ni fonema sifatida o‘rgandi: o‘zbek tilida “qo‘l” va “ko‘l” so‘zlari faqat bitta tovush bilan farqlanadi, ammo ma’nolari butunlay boshqa. Pragmatika esa gapning ma’nosini aytilgan vaziyatga qarab aniqlaydi: “Bu yerda issiq” degan gap ba’zan oddiy xabar, ba’zan derazani ochishni so‘rash bo‘lishi mumkin.

Tilning vazifalari ham uning fanlar tizimidagi o‘rnini belgilaydi. Til, avvalo, aloqa vositasi: odamlar axborot uzatadi, so‘raydi, buyuradi, his-tuyg‘usini bildiradi. Ikkinchidan, til tafakkur quroli, chunki murakkab fikrni so‘zsiz shakllantirish juda qiyin. Uchinchidan, til bilimni to‘plash va saqlash vositasi: kitoblar, darsliklar va ilmiy maqolalar shu vazifa tufayli bizgacha yetib kelgan. Bu uch vazifa tilni deyarli har qanday fanning ishchi quroliga aylantiradi, tilshunoslik esa shu quroldan qanday foydalanilishini ilmiy jihatdan o‘rganadi.

Tilshunoslikning fanlar tizimidagi o‘rni uch o‘lchamda aniqlanadi. Birinchidan, til inson ma’naviyati, madaniyati va tafakkuri bilan bog‘liq bo‘lgani uchun tilshunoslik gumanitar fanlar qatoriga kiradi. Ikkinchidan, til jamiyatda tug‘iladi, jamiyat ehtiyojlariga qarab o‘zgaradi, shu bois tilshunoslik ijtimoiy fan hisoblanadi. Uchinchidan, tilning tizimli tuzilishi, uni formal usullar bilan tavsiflash va o‘lchash mumkinligi, nutq tovushlarining akustik va fiziologik tabiati tilshunoslikni tabiiy va aniq fanlarga yaqinlashtiradi. Demak, tilshunoslikni faqat bitta guruhga kiritish uning imkoniyatlarini toraytiradi.

Falsafa va mantiq bilan aloqa tafakkur va til munosabati masalasida ko‘rinadi. Mantiqdagi tushuncha tilda so‘zga, hukm gapga mos keladi, biroq bu moslik doimiy emas: tilda sinonimiya va ko‘p ma’nolilik odatiy hol bo‘lsa, mantiqda noaniqlik xato hisoblanadi. Shu tafovut tilning mantiqdan farqli



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ichki qonuniyatlari borligini ko‘rsatadi. Bu aloqa yuqoridagi mezonlardan birinchisini (umumiy obyekt: tafakkurning ifodasi) va uchinchisini (falsafiy tilshunoslik va mantiqiy semantika yo‘nalishlari) qoplaydi.

Tarix, etnografiya va madaniyatshunoslik bilan aloqa yozma manbalarni o‘qish va tilning tarixiy ma’lumot manbai sifatidagi vazifasida namoyon bo‘ladi. Orxon-Enasoy bitiklarini 1893 yilda daniyalik olim V. Tomsen o‘qib bergach, turkiy xalqlarning qadimgi tarixi va tili haqida yangi ma’lumotlar paydo bo‘ldi. Etimologiya va toponimika orqali xalqlarning qadimgi aloqalarini aniqlash mumkin: o‘zbek tilidagi arab, fors va rus tillaridan o‘zlashgan so‘zlar tarixiy jarayonlarning izidir. Lingvokulturologiya doirasida esa so‘zning madaniy mazmuni o‘rganiladi. Masalan, “mehmon”, “dasturxon”, “hashar” so‘zlari oddiy ma’nodan tashqari, katta madaniy mazmun tashiydi va ularni boshqa tilga so‘zma-so‘z tarjima qilish qiyin.

Adabiyotshunoslik bilan aloqa stilistika, poetik til va matn tilshunosligi yo‘nalishlarida amalga oshadi. Shoir yoki yozuvchi tilning bor imkoniyatlaridan, ya’ni ko‘chma ma’no, o‘xshatish, istiora, ritm va ohangdan foydalanadi. Navoiy asarlarining tilini bugungi kitobxon tushunishi uchun eski o‘zbek tilining lug‘at tarkibi va grammatik xususiyatlarini bilish talab etiladi, shu sababli badiiy asarlar uchun tuzilgan izohli lug‘atlar tilshunos va adabiyotshunoslarning hamkorlik mahsulidir.

Psixologiya bilan aloqa psixolingvistika orqali amalga oshadi. Bu yo‘nalish nutqni idrok etish, hosil qilish va bolaning tilni o‘zlashtirish jarayonini o‘rganadi. Bola maktabga bormasdan, hech kim qoidalarni tushuntirmasdan ona tilining asosiy tuzilishini o‘zlashtirib oladi, bu esa Xomskiy g‘oyasi kabi nazariyalarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Pedagogika bilan aloqa ona tili va chet tillarini o‘qitish metodikasida ko‘rinadi. Masalan, o‘zbek tilida gapning kesimi odatda gap oxirida keladi, ingliz tilida esa ega bilan kesim yonma-yon turadi. Shu sababli o‘zbek o‘quvchilari ingliz tilida so‘z tartibida xato qilishi mumkin. Bunday interferensiya hodisalarini oldindan bilish o‘qitishni ancha osonlashtiradi.

Sotsiologiya bilan aloqa sotsiolingvistika doirasida o‘rganiladi: tilning yoshga, jinsga, kasbga va yashash joyiga qarab farqlanishi, ikki tillilik, til siyosati bu yo‘nalishning markaziy masalalaridir. Ayniqsa tillarning yo‘qolib borishi bugun butun dunyoda dolzarb mavzu bo‘lib, ayrim baholarga ko‘ra tillarning kamida yarmi kelgusi asr davomida yo‘qolishi mumkin. Tilning yo‘qolishi shunchaki so‘zlarning yo‘qolishi emas, balki butun bir xalq bilimi va xotirasining yo‘qolishi ekanini unutmaslik kerak.

Tabiiy fanlar bilan aloqa birinchi navbatda fonetikada ko‘rinadi. Nutq tovushi akustik hodisa bo‘lib, uning hosil bo‘lishida o‘pka, tomoq, til va lablar ishtirok etadi, tovushlarning chastotasi, uzunligi va kuchi maxsus asboblar yordamida o‘lchanadi. Neyrolingvistika tilning miyada joylashuvini o‘rganadi: XIX asrda P. Broka va K. Vernike miyaning ma’lum qismlari shikastlanganda nutq buzilishini aniqlagan. Zamonaviy asboblar esa odam gapirayotganda yoki eshitayotganda miyaning qaysi qismlari faollashishini bevosita kuzatishga imkon bermoqda.

Informatika bilan aloqa so‘nggi yarim asrda ayniqsa tez rivojlandi. Kompyuter lingvistikasi mashinali tarjima, nutqni matnga aylantirish, imlo tekshirgichlar va qidiruv tizimlarini yaratishda tilshunoslik bilimlariga tayanadi. O‘zbek tili agglyutinativ til bo‘lgani uchun uni kompyuterda qayta ishlash o‘ziga xos qiyinchiliklarga ega: so‘z yasash va o‘zgartirish qo‘shimchalar yordamida amalga oshadi, shu sababli bitta o‘zbekcha so‘z ba’zan butun bir ingliz gapiga teng keladi. Masalan, “o‘qituvchilarimizdan” so‘zi tarkibida bitta o‘zak (o‘qi) va beshta qo‘shimcha (-t, -uvchi, -lar, -imiz, -dan) bor. Bunday so‘zlarni to‘g‘ri tahlil qiladigan dasturlar yaratish uchun katta hajmdagi til korpuslari va morfologik tahlil modellari kerak, bu ishlarni esa tilshunoslar bajaradi. Hozirgi kunda sun’iy intellekt va katta til modellari rivojlangani sayin, tilshunoslikka bo‘lgan qiziqish yanada oshmoqda. Chunki bunday tizimlar tilni qanchalik yaxshi “tushunishi” va qaysi jihatlarda xato qilishini baholash uchun tilning



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

tuzilishini chuqur biladigan mutaxassislar zarur. Bu esa tilshunoslik va informatika hamkorligining kelgusida ham kengayishini ko‘rsatadi.

Huquq, tibbiyot va jurnalistika bilan aloqa tilshunoslikning amaliy ahamiyatini ko‘rsatadi. Yuridik lingvistika qonun matnlarining aniqligi va ikki xil ma’no bermasligini tahlil qiladi, sud lingvistik ekspertizasi haqorat yoki tuhmat bor-yo‘qligini, matnning muallifini aniqlashga yordam beradi. Logopediya nutqi buzilgan bolalar va bemorlar bilan ishlaydi. Jurnalistikada esa ommaviy axborot vositalarining tili tez tarqalib, ko‘pchilikning nutqiga ta’sir qiladi, shu bois so‘z tanlash mas’uliyati butun tilning holatiga bog‘liq.

O‘zbek tilshunosligi misolida bu aloqalar yanada aniq ko‘rinadi. XX asrda A. Fitrat, E. Polivanov, A. G‘ulomov, G‘. Abduraxmonov va boshqa olimlar o‘zbek tilining grammatik tuzilishi, tarixi va lug‘at boyligini o‘rganishga katta hissa qo‘shdi. Mustaqillik yillarida esa o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi maqomi, imlo va terminologiya masalalari, kompyuter lingvistikasi bo‘yicha yangi tadqiqotlar paydo bo‘ldi. Bu jarayon tilshunoslikning faqat nazariy fan emas, balki jamiyat ehtiyojlariga bevosita xizmat qiladigan amaliy soha ekanini ko‘rsatadi: alifbo va imlo islohotlari, atamalarni tartibga solish, lug‘atlar tuzish tilshunoslarning ishidir.

Yuqoridagi tahlil natijalari 1-jadvalda umumlashtirildi. Jadvaldan ko‘rinadiki, tilshunoslik har bir qo‘shni fan bilan o‘z chegaradosh yo‘nalishini shakllantirgan va bu yo‘nalishlar mustaqil tadqiqot sohasiga aylangan.

1-jadval

**Tilshunoslikning boshqa fanlar bilan chegaradosh yo‘nalishlari**

| Fan | Chegaradosh yo‘nalish | Asosiy tadqiqot masalasi |
|---|---|---|
| Falsafa, mantiq | Falsafiy tilshunoslik, mantiqiy semantika | Til va tafakkur munosabati |
| Tarix, etnografiya | Qiyosiy-tarixiy tilshunoslik, toponimika | Tillarning kelib chiqishi va qarindoshligi |
| Madaniyatshunoslik | Lingvokulturologiya | Madaniyatning tilda aks etishi |
| Adabiyotshunoslik | Stilistika, matn tilshunosligi | Badiiy so‘zning o‘ziga xosligi |
| Psixologiya | Psixolingvistika | Nutqni idrok etish va tilni o‘zlashtirish |
| Pedagogika | Lingvodidaktika | Ona tili va chet tillarini o‘qitish |
| Sotsiologiya | Sotsiolingvistika | Til va jamiyat, til siyosati |
| Biologiya, tibbiyot | Neyrolingvistika, logopediya | Tilning miyadagi asoslari |
| Informatika | Kompyuter va korpus lingvistikasi | Tilni avtomatik qayta ishlash |
| Huquq | Yuridik lingvistika | Qonun matnining aniqligi |

Belgilangan to‘rt mezon bo‘yicha baholaganda, psixologiya, sotsiologiya, biologiya va informatika bilan aloqa eng yuqori ko‘rsatkichga ega: bu fanlar bilan umumiy obyekt bor, usul almashinuvi faol, chegaradosh yo‘nalishlar mustaqil soha darajasiga chiqqan va amaliy natijalar yaqqol ko‘rinadi. Falsafa, tarix va adabiyotshunoslik bilan aloqa tarixan ancha qadimiy, biroq amaliy natijalar jihatidan nisbatan kamroq o‘lchanadi. Bu aloqalar bir tomonlama emas: tilshunoslik fizikadan akustik tahlil, psixologiyadan tajriba usuli, sotsiologiyadan so‘rovnoma va statistika, informatikadan algoritmlarni oladi, o‘z navbatida



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

boshqa fanlarga nazariy asos va terminologiya beradi. Har bir fan o‘z bilimini til orqali shakllantirgani sababli, terminlar tilning maxsus qatlami hisoblanadi.

**Xulosa va takliflar.** Xulosa qilib aytganda, tilshunoslik fanlar tizimida gumanitar, ijtimoiy va tabiiy-aniq fanlarni bog‘lovchi integrativ fan o‘rnini egallaydi. Falsafa va mantiq bilan aloqasi tafakkur va til munosabatini, tarix, etnografiya va adabiyotshunoslik bilan aloqasi madaniy merosni, psixologiya va pedagogika bilan aloqasi tilni o‘zlashtirish va o‘qitish jarayonini, sotsiologiya bilan aloqasi tilning jamiyatdagi o‘rnini, tabiiy fanlar va informatika bilan aloqasi esa zamonaviy texnologiyalarni rivojlantirishni ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalariga tayanib quyidagi takliflarni bildirish mumkin. Birinchidan, oliy ta’limda tilshunoslik yo‘nalishi o‘quv rejalariga psixolingvistika, sotsiolingvistika va kompyuter lingvistikasi kabi chegaradosh fanlarni kengroq kiritish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, o‘zbek tili uchun katta hajmli, teglangan til korpuslarini yaratish va morfologik tahlil dasturlarini takomillashtirish bo‘yicha tilshunoslar va dasturchilarning hamkorligini yo‘lga qo‘yish zarur. Uchinchidan, tilshunoslik terminologiyasini izchil tartibga solish va atamalarning yagona izohli bazasini yaratish kerak. To‘rtinchidan, tillarning yo‘qolishi xavfini hisobga olib, hududiy til va lahjalarni hujjatlashtirish ishlarini davom ettirish lozim.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References)**

1. G‘ulomov A., Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi.
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
3. Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘qituvchi.
4. Mahmud Koshg‘ariy. Devonu lug‘otit turk (XI asr).
5. Mahmudov N., Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
6. Mirtojiyev M. O‘zbek tili semasiologiyasi. – Toshkent: Fan, 1975.
7. Navoiy A. Muhokamat ul-lug‘atayn (1499).
8. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. – Toshkent: Universitet.
9. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2008.
10. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Jizzax: Sangzor, 2006.
11. Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: O‘qituvchi, 1972.
12. Реформатский А.А. Введение в языковедение. – М.: Аспект Пресс, 1996.
13. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие. – М.: Академия, 2001.
14. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990.
15. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – М.: Едиториал УРСС, 2004.
16. Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford: Clarendon Press, 1962.
17. Berlin B., Kay P. Basic Color Terms: Their Universality and Evolution. – Berkeley: University of California Press, 1969.
18. Broca P. Remarques sur le siège de la faculté du langage articulé. – Paris, 1861.
19. Chomsky N. Syntactic Structures. – The Hague: Mouton, 1957.
20. Eberhard D.M., Simons G.F., Fennig C.D. (eds.). Ethnologue: Languages of the World. – Dallas: SIL International.
21. Humboldt W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues. – Berlin, 1836.
22. Jakobson R. Linguistics and Poetics // Style in Language. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 1960. – P. 350–377.
23. Jurafsky D., Martin J.H. Speech and Language Processing. – 2nd ed. – Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall, 2009.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

24. Krauss M. The World’s Languages in Crisis // Language. – 1992. – Vol. 68, No. 1. – P. 4–10.
25. Labov W. Sociolinguistic Patterns. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
26. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.
27. Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1921.
28. Thomsen V. Déchiffrement des inscriptions de l’Orkhon et de l’Iénisseï. – Copenhague, 1894.
29. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. – New York: Linguistic Circle of New York, 1953.
30. Wernicke C. Der aphasische Symptomencomplex. – Breslau, 1874.



© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.